
ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНЕ ЖИТТЯ УКРАЇНСЬКОГО ЖІНОЦТВА ДОБИ НЕЗАЛЕЖНОСТІ

Розглянуто основні тенденції та особливості становища жіноцтва в суспільно-політичному житті українського суспільства наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття.

Ключові слова: жіноцтво, політичні орієнтації, професійна зайнятість, гендерна рівність.

Рассмотрены основные тенденции и особенности положения женщин в общественно-политической жизни украинского общества в конце ХХ – начале ХХІ века.

Ключевые слова: женщины, политические ориентации, профессиональная занятость, гендерное равенство.

The main trends and characteristics of the situation of women in the political life of Ukrainian society in the book ХХ – the beginning ХХІ century.

Keywords: womenfolk, political orientation, professional employment, gender equality.

Входження жіноцтва в суспільно-політичне життя країни у 90-х роках ХХ – на початку ХХІ ст. характеризувалося чинниками, пов'язаними зі зміною традиційних стереотипів на формування нових моделей гендерних відносин у суспільстві. Тобто становище жінки в Україні обумовлювалося тими радикальними перетвореннями, які переживала країна в процесі трансформації і будівництва громадянського суспільства, коли потрібно було переборювати стереотип, який відносив проблеми жіночого соціуму до суто жіночих, які і вирішувати повинні були самі жінки. Не зважаючи на те, що з проголошенням незалежності в Україні рівноправність жінки і чоловіка декларативно забезпечується наданням жінкам рівних з чоловіками можливостей у громадсько-політичній і культурній діяльності, у здобутті освіти і професійній підготовці, у праці та винагороді за неї, на суспільному рівні декларовані права, але можливості особистості, незалежно від статі, реально не дотримуються, упереджене ставлення й гендерна дискримінація продовжують відтворюватися, жінки та чоловіки як соціальні спільноти загалом мають неоднаковий доступ до соціальних статусів, ресурсів, привілеїв, престижу, влади. Тому висвітлені в даній статті питання є досить актуальними.

Що стосується історіографії виокремленого аспекту, то до питання про проблеми й перспективи жінки в українській політиці звертаються у своїх дослідженнях Н. Дармограй, І. Грабовська, Л. Трофименко [1]. Питанням гендерної рівності в політичній, професійній сферах приділено увагу дослідниками І. Ігнатовою, М. Корюкаловим та ін. [2]. Однак, попри зростання наукового зацікавлення щодо даної теми, проведений аналіз стану наукової розробки ролі жіноцтва в суспільно-політичному житті українського суспільства в окреслений період дає підстави стверджувати, що, незважаючи на здобутки історіографії, дана тема не розкрита повністю, що й обумовлює актуальність даної статті.

Щодо варіантів впровадження в життя перспектив участі жінок у політичному житті суспільства, то їх є декілька. Досить чітко класифікувала дані варіанти дослідниця українського руху Л. Смоляр, яка їх згрупувала таким чином: 1) традиційний варіант – у процесі діяльності суто жіночої політичної організації; 2) вождистський варіант; 3) ліберально-феміністичний – жінка працює в політиці як чоловік та разом з чоловіком; 4) так званий скандинавський варіант – створення політичної партії чи руху, яка своєю програмою орієнтується на виборчий електорат обох статей, враховуючи

при цьому також і специфічно жіночі інтереси – бачиться в українському суспільстві найбільш перспективним [3, с. 81].

За процесами активізації жіночих ініціатив в Україні постійно спостерігають міжнародні жіночі організації, адже Україна у свій час ратифікувала Конвенцію ООН «Про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок». Потрібно зазначити, що держави-учасниці Конвенції зобов'язувалися: включити принцип рівноправності чоловіків і жінок в конституції та інші законодавчі акти і добиватися його практичної реалізації; у випадку необхідності використовувати спеціальні санкції, які забороняли дискримінацію щодо жінок; приймати міри, щоб змінити діючі закони, звичаї, практику, які являються дискримінаційними по відношенню до жінок; забезпечувати рівне для жінок і чоловіків право користуватися всіма економічними, соціальними, культурними, громадянськими та політичними правами [4, с. 737].

Внутрішня ситуація в Україні, за констатацією більшості міжнародних експертів, у зазначений період усе ж характеризується низьким статусом жінок у суспільних та політичних організаціях та фактичною відсутністю у них влади. Причини узагальнила І. Грабовська, яка вважає, що цьому сприяло ряд стереотипів, серед яких: жінка здатна внести значно менший людський капітал у роботу організації; жінка внаслідок своїх психологічних особливостей не може керувати справою так добре, як це здатен зробити чоловік; жінці шкодить керівна робота в суспільстві, політичним лідером вона не може бути; внаслідок специфіки статевої комунікації жінка не може так ефективно набирати потрібний досвід, необхідний для просування по службовій драбині; обов'язки жінки щодо сім'ї та дому не дозволяють їй ефективно реалізуватися у професійній чи суспільній діяльності [5, с. 88].

Після підписання у 2000 р. міжнародного документа «Цілі розвитку тисячоліття» українські фахівці розробили відповідно до вимог останнього фактичні та прогнозовані індикатори для виконання задекларованої програми гендерної рівності відносно реального і прогнозованого співвідношення чоловіків і жінок у представницьких органах влади та вищих щаблях виконавчої влади

(гендерне співвідношення серед депутатів Верховної Ради, депутатів місцевих (селищних, міських, районних, обласних) органів влади, у складі Кабінету Міністрів, серед вищих державних службовців). Згідно них гендерне співвідношення серед депутатів Верховної Ради (жін./чол. у відсотках) у 2004 р. – 5/95, у 2015 р. прогнозується 30/70. Гендерне співвідношення серед депутатів місцевих органів влади (жін./чол.) за даними 2004 р. – 42/58, на 2015 р. – 45/55 [6].

Жінки кількісно переважають на посадах державних службовців. За даними 2010 р. вони становили 75,5 % від загальної кількості державних службовців, зокрема: 64,8 % керівників і 79,5 % спеціалістів [2, с. 152]. Що стосується органів місцевого самоврядування, то кількість посадових осіб жінок на 2010 р. становила 75,9 % від загальної кількості працівників місцевого самоврядування. З них керівники – 61,8 %, а спеціалісти – 85,7 % [2, с. 155].

Аналіз опрацьованих автором матеріалів дає всі підстави стверджувати про існування важливої і гострої проблеми – вирівнювання становища жінки і чоловіка в політичній сфері життя суспільства: з початком державотворення розпочався і процес поступового входження жінки у владні структури. Автор констатує, що, незважаючи на малочисельність жінок у владних структурах, усе ж таки поступово відбувається злам у громадській свідомості від патріархальних поглядів щодо місця жінки в сторону егалітарності.

Що стосується економічних аспектів, то в Україні сформувався і домінує рольовий прояв працюючої матері, що передбачає обов'язковість суспільно-корисної праці та обов'язковість виконання функцій матері як природних функцій жінки. Одним із найважливіших проявів рівноправності є рівність чоловіків і жінок на ринку праці, що передбачає рівні права та умови праці, рівну її оплату, однакові можливості кар'єрного просування тощо. Трудове законодавство України проголошує формальну рівність чоловіків та жінок, забороняє дискримінацію на ринку праці. Проте, створюючи лише певне правове поле, воно не забезпечує дотримання вимог рівності на практиці. Що стосується міжпрофесійної рухливості жінок, то вона практично не розвивається по

вертикалі, а лише по горизонталі. Незважаючи на те, що в Україні понад 50 % загальної робочої сили становлять жінки, у них менша заробітна плата порівняно з чоловіками, що є одним із яскравих прикладів дискримінації. Розрив у заробітній платі чоловіків і жінок є у всіх без винятку сферах економіки. За даними Інституту економіки та прогнозування Національної академії наук України, середньомісячна заробітна плата жінок/чоловіків становить відповідно: сільське господарство – 1123/1251 грн.; промисловість – 1648/2412 грн.; торгівля – 1443/1688 грн.; державне управління – 2369/2804 грн.; охорона здоров'я та надання соціальної допомоги – 1277/1444 грн.; діяльність у сфері культури та спорту, відпочинку та розваг – 1530/2489 грн. тощо [2, с. 148].

Накопичення жінок на формальному ринку праці обумовлено, мабуть, їх низькою конкурентоспроможністю. Парадоксальним є те, що незатребуваність жінок у трудовій сфері пов'язана з відносно високим рівнем освіти. Мається на увазі, що серед жінок (порівнянно з чоловіками) набагато більше осіб із вищою і середньою спеціальною освітою та значно менше – із середньою загальною і початковою, проте 90 % вільних робочих місць у народному господарстві розраховані на кадри робітничих професій, а серед незайнятих жінок переважають ті, хто претендує на вакансії службовців.

Жінки беруть активну участь в перетвореннях української економіки, змінюють форми своєї трудової активності. Основне соціальне протиріччя, що склалося в сфері зайнятості українок, полягає в тому, що, з одного боку, ринкова модель дозволяє вільно розвиватися жіночій економічній ініціативі. З іншого боку – в умовах переходу до ринку жінки виявляються менш соціально захищеними у сфері праці, ніж чоловіки. Зокрема, жінки змушені не тільки змінювати свій соціальний і професійний статус, але і в більшості випадків його знижувати, стаючи безробітними, а потім перекваліфікуватися. Окрім того, розширився перелік категорій жінок, що піддаються дискримінації за ознакою статі. Це перш за все жінки передпенсійного віку, вагітні, інваліди, самотні. Посилюється дискримінація випускниць вузів, яких просто не беруть на роботу. Молодим

жінкам-фахівцям часто пред'являються вимоги, пов'язані не з професійними якостями, знаннями й уміннями, а із зовнішніми характеристиками, причому про це відкрито пишеться в рекламних оголошеннях. Їм ставляться умови, що обмежують їхні права (наприклад, не одружуватися, не народжувати дітей протягом певного часу).

Відбувається подальше витіснення жінок із різних сфер діяльності, що раніше традиційно їм належали: банківської справи, страхування. Все це призводить до того, що жінки часто змушені займати робочі місця, що не відповідають їх освіті, задовольнятися нижчою заробітною платою без перспектив подальшого кар'єрного росту. Згідно результатів опитувань Інституту економіки та прогнозування Національної академії наук України, рівень економічної активності населення у 2000 р. для жінок становив 58,4 %, для чоловіків – 68,5 %. Ситуація за десятиріччя майже не змінилася. У 2009 р. цей показник був для жінок – 58,1 %, для чоловіків – 69,2 % [2, с. 138]. Найбільш економічно активними є жінки, які мають повну та неповну вищу освіту. Найнижчий рівень економічної активності у жінок, які мають початкову загальну освіту.

Жінки перебувають практично у рівних з чоловіками умовах за тривалістю професійної праці. У той час як міжнародна практика віддала перевагу скороченому робочому часу трудівниць, в Україні частка жінок, які зайняті неповний робочий день, працюють вдома чи за гнучким графіком роботи, становить лише 0,8 % загальної чисельності працюючих у суспільному виробництві трудівниць [7, с. 146].

На фоні високої зайнятості у виробництві і за значної переваги (61,1 %) спеціалістів з вищою і середньою спеціальною освітою жінки обіймають в основному нижчі посади [7, с. 146]. Питання підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації трудівниць вирішуються недостатньо на всіх рівнях управління. Подвійне навантаження на жінок – виробництво і домашнє господарство, недоліки в організації їхньої праці, охорони здоров'я і соціально-побутового обслуговування значно ускладнюють життя жінок, позначаються на їхньому здоров'ї, благополуччі сім'ї, на вихованні дітей.

Сьогодні, незважаючи на те, що Конституцією України декларується рівність чоловіків і жінок, на практиці ці гарантії не виконуються повною мірою. Характерним є протиріччя між законодавчим закріпленням принципів гендерної рівності та реальними процесами, що відзначаються диспропорціями між демократизацією суспільства, що відкриває широкі можливості для самореалізації

жінок, і реальним загостренням гендерних відносин. Дискримінація жінок у сфері праці та зайнятості має цілий ряд негативних соціальних наслідків. Поділ за ознакою статі в професійних сферах, повільний розвиток жіночого підприємництва, «вимивання» жінок із сфери управління і владних інститутів – усе це погіршує становище жінки в суспільстві, знижує її соціальний статус.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Дармограй Н. М. Культура державно-владних відносин як запорука демократичних перетворень в Україні / Н. М. Дармограй // Статистика України. – 2004. – № 2. – С. 28-34; Грабовська І. Про українську жінку в українській політиці і не тільки / І. Грабовська // Сучасність. – 2004. – № 3. – С. 82-91; Трофименко Л. С. Феномен жіночого політичного лідерства в Україні : дис. ... канд. політ наук / Л. С. Трофименко / Одес. нац. юрид. академія. – О., 2002. – 183 с.
2. Гендерна статистика України: сучасний стан, проблеми, напрями вдосконалення. – Запоріжжя : Друкарський світ, 2011. – 192 с.
3. Смоляр Л. Жінка в системі політичної культури України / Л. Смоляр // Жінки України: історія, сучасність та погляд у майбутнє : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. – Д. : Поліграфіст, 1996. – С. 74-83.
4. Стичинський Б. С. Науково-практичний коментар до законодавства України про працю / Б. С. Стичинський, І. В. Зуб, В. Г. Ротань. – К. : «А.С.К.», 2001. – 1072 с.
5. Грабовська І. Про українську жінку в українській політиці і не тільки / І. Грабовська // Сучасність. – 2004. – № 3. – С. 82-91.
6. Гендерна рівність як фактор сталого розвитку суспільства. – К. : Б.в., 2004. – 35 с.
7. Георгізова І. Л. Жіночі організації України в громадсько-політичному житті суспільства наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. : дис. ... канд. політ. наук / І. Л. Георгізова / Ін-т політ. та етнонаціонал. досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. – К., 2008. – 196 с.

РЕЦЕНЗЕНТИ: д.і.н., професор **Г. В. Боряк**; д.і.н., професор **Ю. В. Котляр**

© О. В. Бінецька, 2012

Стаття надійшла до редколегії 17.09.2012